Papers of the Institute for Bulgarian Language, 38, 205 – 227
Print ISSN 0323-9934, Online ISSN 2603-3402

DOI: 10.47810/PIBL.XXXVIII.25.05

НЯКОИ АСПЕКТИ НА КОНКУРЕНЦИЯТА МЕЖДУ АОРИСТ И ИМПЕРФЕКТ В СЛОЖНИ СЪСТАВНИ С ПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА ВРЕМЕ С *ДОКАТО*

Михаела Москова
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Българска академия на науките, България

ASPECTS OF THE AORIST – IMPERFECT COMPETITION IN COMPLEX COMPOUND SENTENCES WITH SUBORDINATE CLAUSES EXPRESSING TIME RELATIONS INTRODUCED BY *DOKATO* (‘WHILE’, ‘UNTIL’)*

Mihaela Moskova
Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Резюме: Обект на настоящата работа са сложните съставни изречения с подчинени обстоятелствени изречения за време, въведени с относителното местоименно наречие *докато*. Особеното при този тип изречения е, че описват събития, чието протичане е съотносимо, а изреченията са темпорално еднопланови. В настоящото изследване предмет на изучаване са възможните темпорални комбинации на глаголните сказуеми в главното и в подчиненото изречение, които удовлетворяват изискването за еднаквост в плана на миналото, и възможните техни вариации. Целта на изследването е да извлече изводи за някои аспекти на замените на имперфекта с аорист в подобен контекст.

Ключови думи: аорист, имперфект, сложни съставни с подчинения обстоятелствени изречения за време

Abstract: The present study examines complex sentences with subordinate clauses expressing time relations introduced by the relative adverb while. What distinguishes this

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0)

type of sentence is that it describes events whose course is interrelated, maintaining temporal alignment. The focus of the study is on the possible temporal combinations of verb predicates in the main and subordinate clauses that satisfy the requirement of temporal alignment within the past, as well as their potential variations. The aim is to draw conclusions about the additional aspects of substituting the imperfect with the aorist in this context.

Keywords: aorist, imperfect, complex sentences with subordinate clauses expressing time relations

1. АОРИСТ И ИМПЕРФЕКТ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

В научната литература, посветена на темпоралната система на съвременния български език, могат да се открият значителни разлики в позициите на авторите за признаците, които я изграждат, и като следствие от това – на нейния състав и организация. Различията се откриват, на първо място, в начина, по който авторите дефинират инвариантното значение на категорията време. И. А. Мелчук например смята, че има 4 категории, които локализират темпорално факта F^n – абсолютно време, относително време, времева дистанция и резултативност (Melchuk 2015: 58). Абсолютното време, според автора, е шифтърна категория, която характеризира факта спрямо „главния ориентир – момента, в който говорещия произнася изказването“ (Melchuk 2015: 58). Относителното време е „категория, чиито елементи характеризират времевата локализация на описвания факт F_1^n по отношение на друг описван факт F_2^n, споменат независимо“ (Melchuk 2015: 65). В съгласие с дефинициите, които дава, И. А. Мелчук разглежда аориста като грамема на категорията абсолютно време, а имперфекта като грамема на категорията относително време.

Ив. Куцаров смята, че категорията време в българския език се изгражда върху отношението на действието към момента на изказването и като следствие от това глаголните времена са 3 – сегашно време, бъдеще време и аорист, а останалите форми, традиционно разглеждани като темпорални, според учения принадлежат на други глаголни категории като *таксис* и *вид на действието* (вж. Kutsarov 2007). Ив. Куцаров смята, че аористът и имперфектът всъщност не се противопоставят, тъй като липсва признак, който да е опозитивен за двете грамеми при наличие на общи други признаци. Това е така, защото аористът и имперфектът във вижданията на учения са всъщност членове на две различни категории: аористът на категорията *време*, а имперфектът на категорията *таксис* (вж. още Kutsarov 2007).

П. Пашов приема, че наред с момента на говорене, който е главен ориентационен момент, съществуват още 3 допълнителни ориентационни момента –

минал, бъдещ и бъдещ спрямо миналото (Pashov 1999: 139). Според вижданията на учения аористът и имперфектът са времена, ориентирани към миналия момент (което се сигнализира от *-х-/-ш-* морфемата във формите им), като имперфектът изразява действие, неприключено в минал момент, а аористът маркира действие преди сегашния момент, приключено в минал момент (Pashov 1999: 148).

Различна е концепцията на Й. Пенчев за структурата на категорията време в типологичен план. Според учения времето е категория, която изразява отношението на действието към даден ориентационен момент, като логически тези отношения могат да бъдат на едновременност, предходност или следходност. Според разбиранията на Й. Пенчев абсолютните времена (ориентирани към момента на говоренето) са три и отговарят на трите типа отношения – сегашно време означава едновременност, аористът означава предходност, а бъдеще време – следходност спрямо момента на говорене. Всяко абсолютно време може да служи като център на вторично генерирана подсистема, основаваща се на отношения от трите типа (едновременност, предходност и следходност), а те хипотетично биха могли да създават подсистеми от трето ниво. Според Й. Пенчев всеки език по различен начин реализира този универсален модел. Според тези разбирания „аористът означава минало събитие в отношение към момента на говоренето“ (Penchev 1976: 213), а формулата за значението на имперфекта C_1^2 сочи, че неговото значение е събитие, което е едновременно на минал момент (Penchev 1976: 213).

Според Ал. Александров глаголните времена в българския език се делят на такива, които съдържат граматически изразен ориентационен момент във формата си (морфемата *-х-/-ш-*), и на такива, при които граматически изразен ориентационен момент липсва. Втората група ученият нарича времена с универсален ориентационен момент (който може да бъде разположен къде да е по оста на времето), като по този начин авторът се стреми да избегне обвързаността на т. нар. абсолютни времена с момента на говорене (Aleksandrov 2010: 119). Така аористът и имперфектът се оказват относителни времена, тъй като при тях действието е отнесено към вътрешен (изразен във формата) ориентационен момент. Според разбиранията на Ал. Александров значението на аориста се извежда от значението на наличните във формата му граматични морфеми – аористната основа означава приключеност на действието, а морфемата *-х-* означава ориентация към минал момент, което съвкупно дава значението приключеност на действието преди минал момент (Aleksandrov 2010: 119). А. Александров не дава аналогично описание на имперфекта, но от логиката на труда му може да се направи изводът, че при наличие на граматически изразен ориентационен момент разликата между аориста и имперфекта е в значението, което носи основата – приключеност или процесуалност (продължителност)

(Ал. Александров не посочва значението на имперфектната основа в тази своя работа, използваните термини са наши).

В трудовете на Р. Ницолова категорията време е описана въз основа на темпоралната концепция на Райхенбах (Reichenbach 1947), обогатена и адаптирана от авторката. За да представи значенията на времената в българския език, Р. Ницолова използва следната нотационна схема: $\mathbf{T_0}$ – момент на говоренето; **R** – интервал на референтност (интервал, за който се говори или мисли); $\mathbf{R_1}$ – втори интервал на референтност; **E** – интервал на действието; $\mathbf{t_{res}}$ – момент, в който е наличен резултатът на действието; $\mathbf{E_1, E_2 \ldots E_n}$ – поредица от интервали на действието; $\mathbf{R_1, R_2 \ldots R_n}$ – поредица от интервали на референтност. По този начин значенията на аориста и имперфекта могат да се представят чрез следните записи – аорист: $\mathbf{R<T_0\ E\supset R}$ (интервалът на референтност е преди момента на говорене и се включва в интервала на действието); имперфект: $\mathbf{R<T_0\ E\subseteq R}$ (интервалът на референтност е преди момента на говорене и интервалът на действието се включва в интервала на референтност или съвпада с него). Според авторката този модел „дава възможност много точно да се представи различието между аорист и имперфект като темпорално, като се отчита различният вид инклузия на двата интервала – на действието и на референтността“ (Nitsolova 2008: 267). В представената концепция интервалът на действието за аориста е затворен и „съвпада по големина с целия интервал на референтност или с част от него, т.е. интервалът на референтност включва в себе си интервала на аористното действие“, а за имперфекта интервалът на действието е отворен и включва в себе си интервала на референтност (Nitsolova 2008: 267). Според Р. Ницолова имперфектът е маркиран по признака континуативност, като се противопоставя на немаркирания по този признак аорист. Авторката обаче не посочва граматичните показатели на значението континуативност в структурата на имперфекта, затова остава впечатлението, че разглежда това противопоставяне като семантично.

Съществува също така виждане, че разликата между аориста и имперфекта в българския език не е темпорална, а аспектуална. В. Маровска например посочва, че „отношението аорист : имперфект (в рамките на свидетелския наратив), опозициите аорист : презенс (в рамките на времето) и СВ : 2НСВ (в границите на глаголния вид) са на основата на един и същ признак – континуативност (съотв. неконтинуативност : континуативност), който по същество е аспектуален“ (Marovska 2005: 107 – 108).

В настоящата работа се изхожда от позицията на Г. Герджиков, че категорията време „винаги изразява прякото или косвеното отношение на действието (*Д*) към акта на комуникацията (*К*)“ (Gerdzhikov 2013: 236 – 249). В тази концепция прякото отношение *Д/К* формира базисното време, а непрякото отношение *Д/К* се реализира при наличие на елементи посредници и формира разклонения по темпоралната ос. Когато отношението *Д/К* е опосредствано от (*А*) (актуализацио-

нен период), се формира нешифтърното време (времената, които носят позитивния диференциатор *перфектност* (*резултативност*), а когато посредникът е (*M*) (минал ориентационен момент), се изгражда надстроечното време (времената, които носят позитивния диференциатор *индиректност*). Според Г. Герджиков подобна концепция за времето като хиперкатегория може да служи като типологически модел за описание на темпоралните системи в различни езици, които могат да я реализират по различен начин и в различна степен (Gerdzhikov 2013). Семантиката на времената според Г. Герджиков е изградена от диференциалните признаци *предходност* (спрямо акта на комуникация или спрямо миналия момент), *следходност* (спрямо акта на комуникация или спрямо миналия момент), *индиректност* (ориентиране на действието или резултата от действието спрямо миналия момент) и *перфектност* (резултат от действие). Изхождайки от това разбиране, можем да опишем имперфекта чрез диференциаторите *индиректност*, *неперфектност*, *непредходност*, *неследходност*, докато аористът се отличава с диференциаторите *предходност*, *неперфектност*, *неиндиректност*, *неследходност*. От гледна точка на теорията на граматическите опозиции и двете времена са единично маркирани, но по различни признаци – имперфектът по индиректност, а аористът по предходност, като разликата се състои в това, че с имперфекта се изразява действие, едновременно с миналия момент, а с аориста – действие, предходно по отношение на акта на комуникацията.

Независимо от различията в подхода към темпоралната парадигма на българския глагол обаче, семантиката на аориста и имперфекта като цяло не е обект на дебат. Традиционно се приема, че аористът означава „минало действие, вършено или извършено в определен, конкретен момент или период и прекратено преди момента на говоренето“ (GSBKE, v. 3: 314), а имперфектът – „действие, съвременно на минал ориентационен момент“ (GSBKE, v. 3: 327).

2. УПОТРЕБИ НА ИМПЕРФЕКТА

Тъй като предмет на настоящата работа са някои специфични употреби на имперфекта и аориста, нека първо разгледаме типичните употреби на двете времена. Р. Ницолова предлага следното описание на употребите на имперфекта (Nitsolova 2008: 281)[1]:

[1] Ползваме посочената класификация на употребите на двете времена за краткост, тъй като в нея са представени употребите на имперфекта и аориста, които откриваме в примерите, нужни за целите на работата. По-подробно описание на употребите на двете времена могат да се открият в „Граматика на съвременния книжовен български език. Морфология“ (GSBKE, v. 2) и у Ю. Маслов (Maslov 1981).

2.1. Като главно значение на минало несвършено време в българския език се посочва означаването на **актуалност в миналото** – действието, означено с глагол в имперфект, е актуално протичащо в минал интервал на референтност (1.).

1. *Той отвори широко очи, извърна се към прозореца и се ослуша.* ***Не се чуваше*** *нищо, само познатият измамен шум на тези студени и тихи зимни нощи* ***пълнеше*** *ушите му.* (Примерът е от Nitsolova 2008: 283 по Елин Пелин)

За тази употреба Р. Ницолова посочва, че се използва само несв. вид на глаголите, тъй като подобно на актуалната употреба на сег. вр., носи признака континуативност, който влиза в противоречие със св. вид.

2.2. Несвършен вид се използва и при **хабитуалния имперфект** заради широкия интервал на референтност (2.).

2. *Той винаги* ***казваше****, че ще стане голяма работа*.

2.3. Имперфектът се използва, за да означи повторителни действия в миналото – **повторителен имперфект** (3.).

3. *Всичко това* ***се продаваше*** *мъчно, жените се* ***пазаряха****,* ***даваха*** *малко, а някои и съвсем* ***не купуваха****.* (Примерът е от Nitsolova 2008: 283 по Й. Йовков)

Особеното на този вид употреби е, че могат да се използват глаголи и от двата вида и тези глаголни форми могат да заемат позиция както в главното, така и в подчиненото изречение.

2.4. Таксисните употреби на имперфекта се наблюдават в подчинени изречения. Според Р. Ницолова те са:

а) имперфект в подчинени изречения след глаголи за идеална дейност, който се използва, за да се предаде гледната точка на говорещия, а не на когнитивния субект (5.) (повече за феномена гледната точка или емпатия вж. Nitsolova: 2005).

5. *А по улицата срещу Исай се зададе човек и Исай чу как пясъкът хрущеше под нозете му.* (Примерът е от Nitsolova 2008: 283 по Й. Радичков)

б) имперфект със значение на бъдеще в миналото в подчинени изречения за време, подчинения изречения с относителни местоимения и др., където имперфектът означава „следходно събитие спрямо интервала на референтност, който се представя от глагола в главното изречение“ (5.) (Nitsolova 2008: 284).

6. *Като* ***дойдеше*** *утре, щеше да носи цяла кутия от същите бонбони и букет цветя*.

Авторката посочва също така транспозитивни и модални употреби на имперфекта, които в настоящата работа няма да бъдат разглеждани, тъй като могат

да се смятат за типични употреби на имперфекта в относителен смисъл и значението, което се реализира, не е чисто темпорално.

3. УПОТРЕБИ НА АОРИСТА

Най-общо употребите на аориста са следните: аорист за конкретни единични действия в миналото, прекратени преди момента на говорене, аорист за по-голяма продължителност на действието, сумарна и общофактическа употреба. В първите три случая се използват глаголи от св. в., докато в последния се използват глаголи от несв. в.

3.1. Конкретни единични действия в миналото (7.).

7. *Чак на другия ден Тошка* ***се досети*** *за подпитванията на леля си.* (Примерът е от Nitsolova 2008: 290 по Г. Караславов)

3.2. Определенократна повторителност (сумарно значение) (8.).

8. *Глупавият Иван* ***победи*** *два пъти дяволчето и стана цар.* (Примерът е от Nitsolova 2008: 290 по Й. Радичков)

3.3. По-голяма продължителност на действието – в този случай се използва несв. в. (9.).

9. *Тя (...) доста дълго време* ***се скита****, докато намери намери един хубав камък.* (Примерът е от Nitsolova 2008: 290 по Й. Радичков)

3.4. Чрез **общофактическото значение на аориста** действието се представя като „факт, а не се мисли за конкретната му реализация“ (Nitsolova 2008: 291) (10.).

10. *Тогава той* ***ходи*** *на курсове по френски език, но от цялата работа нищо не излезе*.

Р. Ницолова подчертава, че аористната форма в сложни изречения е *опорна форма*, която определя плана на референтност на действията, изразени в изречението (Nitsolova 2008: 291). Авторката също така разглежда транспозитивните употреби на аориста, които не са обект на разглеждане в тази работа и затова не са изложени.

Специфичните употребите на аорист от несв. в. са разгледани и в други трудове. Ю. Маслов например подчертава, че характерна употреба за тези форми е в повествование за последователни събития, ако действието, което е елемент от поредица от събития, не може да бъде изразено с глагол от свършен вид по някакви причини (например при наличие на наречия за продължителност като *дълго*, *още* и т.н.) (Maslov 1981: 230). Особено интересно е наблюдението на автора, че аористът на глаголи от несвършен вид може да бъде използван

също за означаване на действия, които предхождат основното събитие в повествованието (11.).

11. *Той (...) търсеше с вълнение неземната по хубост Тайс – мечтата, която **движи** живота му* (примерът е от Maslov 1981: 231).

4. УПОТРЕБИ НА АОРИСТ И ИМПЕРФЕКТ В СЛОЖНИ СЪСТАВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ С ПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА ВРЕМЕ, ВЪВЕДЕНИ СЪС СЪЮЗА *ДОКАТО*

Като обща характеристика на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за време се явява това, че между събитията, изразени с глаголното сказуемо в главното и в подчиненото изречение, съществува релация, която може да бъде от типа едновременност или последователност. Сложните съставни изречения, в които подчиненото изречение е въведено с *докато*, са частен случай на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за време, като спецификата при тях е, че в общия случай изразяват едновременност (или някакъв вид застъпване на времевите интервали) на действията, изразени в главното и в подчиненото изречение (GSBKE, v. 3: 351). Изключение правят изречения от типа *Аз не харесвам филма, докато Иван смята, че е постижение на съвременното кино*, в които по същество не се изразят темпорални отношения.

От описанието на този тип изречения в „Граматика на съвременния български книжовен език“ (GSBKE, v. 3: 351) може да се стигне до извода, че в сложните съставни изречения с подчинени изречения за време с *докато* изразяването на едновременното протичане на действията в плана на миналото се осъществява чрез комбинация на глаголи от несв. и св. вид, като глаголите от св. в. могат да заемат позицията на сказуемото само в главното изречение. В случай, че глаголите в главното и подчиненото изречения са от несв. в., двете събития, представени с тях, протичат паралелно, а ако глаголът в главното изречение е от св. в. и се комбинира с глагол от несв. в. в подчиненото изречение, то събитието от главното изречение се извършва в един момент от протичането на фоновото събитие, изразено в подчиненото изречение (тоест темпоралният интервал на фоновото събитие включва интервала на събитието от главното изречение) (GSBKE, v. 3: 351). Тези възможни комбинации са илюстрирани с примери (12.), (13.), (14.).

12. *През цялото време, докато се **разхождах** напред и назад по желязната улица, **гледах** океана и делфините* (А. Гуляшки, подч. наше). – **несв. в. в главното изречение + несв. в. в подчиненото изречение**

13. *Той **засмука** дългата цигара и като **играеше** с дима, **гледаше** го с големите си очи, вторачено като змия* (К. Колев, подч. наше). – **св. в. в главното изречение + несв. в. в подчиненото изречение**

14. *Додето **навеждаше** ритмично чело до земята и **се изправяше**, той не **успя** да се приобщи ни за миг към своя бог* (Г. Стоев, подч. наше). – **св. в. в главното изречение + несв. в. в подчиненото изречение**

В дадените примери глаголите от несв. вид са в имперфект, а глаголите от св. в. са в аорист. Това разпределение обаче не изчерпва възможностите за комбиниране на вид и време. По-прецизно описание на възможните комбинации на вида и времето на глаголите, които се използват в главното и в подчиненото изречение на сложни съставни изречения с подчинено обстоятелствено изречение за време със съюза *докато* може да се открие у С. Абазова (Abazova 2017), където обект на изследване са възможните замени на имперфекта от аорист.

4.1. Първата възможна комбинация е от несв. глаголи в имперфект, които описват ситуация на две едновременно протичащи актуални действия в миналото. Пример (12.) илюстрира тази възможност.

4.2. Може да се допусне, че действието в главното изречение може да е продължително и едновременно с действието в подчиненото изречение, но да е изразено с глагол от несв. вид в аорист с общофактическо значение (15.).

15. *Докато ти **гледаше** телевизия, аз **правих** празничната вечеря.*

Подобни примери не са разгледани в „Граматика на съвременния български книжовен език“ (GSBKE, v. 3). Може да се допусне, че подобна употреба на аориста, която в рамките на сложното изречение означава фоново събитие на друго, основно събитие, и която логически предполага развойността на кодираното действие да бъде изразена граматически, е агресия на аориста в полето на имперфекта (терминът *агресия* е предложен от Кр. Алексова в неформален разговор). От друга страна, честотата на подобни употреби в узуса и липсата на категорични основания да се смятат за аграматични ни дава основание да причислим този модел към възможните модели на конструиране на сложни съставни с подчинени изречения за време.

4.3. Третият тип са сложни съставни изречения, в които в рамките на едновременното с миналия момент действие, изразено с глагол от несв. в. в имперфект, се реализира еднократно действие, кодирано с глагол от св. в. в аорист. Примери (13.) и (14.) илюстрират тази възможност.

4.4. Друг тип сложни изречения с подчинени обстоятелствени изречения, въведени със съюза *докато*, са илюстрирани с примери (16.) и (17.). Те представят две застъпващи се събития в миналото, едното от които е прекратено от настъпването на другото. В този тип изречения най-често се използват

глаголи от несв. в. в аорист с общофактическо значение или за изразяване на определена (по-дълга или по-кратка) продължителност на действието, които кодират продължителното действие, в комбинация с глаголи от св. в. в аорист, които означават преломното събитие (16.).

16. ***Кашля**, докато лицето му **не придоби** плашеща бледност.* (Примерът е от БНК)

17. *Той дълго **се лута**, докато **успя** най-после да налучка пътя за пристанището.* (Примерът е от БНК)[2]

Подобни примери са разгледани от Р. Ницолова с оглед на таксисните отношения между главния и подчинения предикат в сложни съствани с подчинени обстоятелствени изречения със съюза *докато* (Nitsolova 2009: 115). В своята работа авторката разглежда таксиса в българския език като граматикализирана категория в рамките на деветчлената темпорална система, която е и „функционална категория, която се изразява при съвместната употреба в изречението на комбинации от две финитни форми или от финитна и нефинитна форма“ (Nitsolova 2009: 118, преводът е наш). В представената класификация разглежданите тук сложни съставни с подчинени обстоятелствени изречения за време са класифицирани като тип невалентностен таксис[3] с две финитни форми. Р. Ницолова уточнява, че в изречения със съюза *докато* се обозначава крайната точка на действието в главното изречение. Тази крайна точка може да се намира непосредствено пред началната точка на действието в подчиненото изречение, което прекратява действието в главното. В този случай действието в главното

[2] В примери (15.) и (16.) може да се открие известна разлика по отношение на спецификата на изразяваното от глагола значение: в (15.) се акцентира върху вътрешната развойност на действието, което е съвкупност от множество идентични микроактове, мислени като част от общ развоен процес, като по този начин се изразява процесуалност (кодирана в несв. в.), като развоят на действието достига до външен за него предел, съвпадащ с реализацията на друго действие, което е последица от първото или най-малко обвързано с него. В (16.) несв. глагол в аорист означава действие, което се характеризира с известна продължителност, което е прекратено преди акта на комуникация, и действието, което се явява негов логически предел, не може да бъде мислено като последица от първото или по някакъв начин имплицитно произтичащо от него, а в конкретния пример се явява по-скоро причина или цел. Но тъй като тези фини разлики за момента не се явяват достатъчно значими за обекта на изследване, в тази работа няма ги класифицираме като различни семантични варианти в рамките на описания модел.

[3] Невалентностният таксис според дефиницията, дадена от Храковски, е тип отношение между два предиката, при което липсва семантична зависимост (Hrakovskij 2009: 222).

изречение предхожда действието в подчиненото изречение, като последното винаги се изразява с глагол от свършен вид. Разглежданите изречения имат и второ значение – крайната точка на действието в главното изречение съвпада с началната точка на действието в подчиненото изречение. Тогава се използва глагол от несвършен вид. Тази възможност е илюстрирана със следния пример: *Плака дълго и безутешно, докато заспа в прегръдките му* (В. Цанков).

Както е видно, в сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за време, въведени със съюза *докато*, имперфектът се използва в главното си актуално значение и може да се открие както в главното, така и в подчиненото изречение. От друга страна, аористът може да се използва в своето главно значение, когато означава еднократно събитие в миналото, състояло се в рамките на интервала на референтност на фоновото събитие, представено в подчиненото изречение (пример (14.)). Може обаче да се употреби и в значението, чрез което говорещият представя дадено събитие в неговата вътрешната развойност, което е прекратено преди акта на комуникацията (пример (15.)). От това може да се направи изводът, че подчиненото обстоятелствено изречение, въведено със съюза *докато*, представя фоново събитие, към което по различен начин може да се отнася друго събитие, изразено с аорист или имперфект в главното изречение. Логиката на тази синтактична конструкция изисква двете действия да се извършват в един и същи темпорален план, като тази едновременност се гарантира от координацията на времената и семантиката на съюза *докато*. За да осъществи своята цел, подчиненото изречение изисква глагол от несв. в. в имперфект (в неговото актуално значение). Изключение правят случаите, в които подчиненото изречение представя превратното събитие, което преустановява действието (или състоянието) в главното изречение, когато глаголът в подчиненото изречение е от св. в. в аорист. Както ще видим обаче, нерядко вместо изисквания имперфект в подчиненото изречение се явява аорист на несв. глагол. В останалата част от работата изследваме причините за това и следствията от такава замяна.

5. ХИПОТЕЗИ ЗА ПРИЧИНИТЕ ЗА ВАРИАТИВНОСТТА ПРИ УПОТРЕБИТЕ НА ФОРМИТЕ НА АОРИСТА И ИМПЕРФЕКТА В ПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА ВРЕМЕ С *ДОКАТО*

Замените на имперфект от аорист в българския език са като цяло слабо проучени. В своята монография „Аорист и имперфект в българския език днес“ Ст. Абазова прави изследване върху замяната на първични глаголи от несв. в. в имперфект при актуалната му и при повторителната му употреба от аорист от несв. в. (Abazova 2017), като за целта провежда непредставителна

анкета сред ученици и студенти, която свидетелства за езиковите нагласи на представителите на по-младите поколения. Анкетата е структурирана така, че в нея респондентите трябва да запишат предпочитаната от тях форма на даден в скоби глагол в изречения, представящи различни типични за имперфекта контексти. Подбраните глаголи за целта са непределни (първични) несвършени глаголи в 1 л., ед. ч. и в мн. ч. Резултатите демонстрират силно преобладаване на отговорите с имперфектна форма в контекстите, който указват актуално значение на имперфекта – средно 75.2% от респондентите са избрали имперфектна форма (Abazova 2017: 98). Но макар и значително по-рядко (в съотношение 3:1 в полза на имперфекта), в тези контексти се срещат и форми на аорист.

В работата са представени хипотези за възможните причини за замените на имперфекта от аорист в характерни контексти. Една от посочените възможни причини се открива в спецификата на общофактическото значение на аориста, което се дължи на комбинация на семантиката на аориста (действие, приключило преди акта на комуникацията) с видовото значение на първичните глаголи от несвършен вид[4]. Непределните глаголи (които са само от несв. в.) винаги изразяват некомплексно действие в процес на развой.[5] По

[4] Според Академичната граматика несвършеният вид притежава 4 частни значения: конкретно-процесно, неограничено-повторително, общофактическо и постоянно-процесно (GBSKE, v. 2: 273). В случая според нас се комбинират общофактическото значение на аориста с общофактическото значение на несв. в. За общофактическото значение на несв. в. се посочва, че чрез формите му се „констатира само дали са налице, или не назовавните действия, без да се посочва дали те са еднократни, или повтарящи се, дали са локализирани, или не в определен момент на времето, дали са кратки или продължителни, дали са достигнали, или не своята цел“ (GBSKE, v. 2: 273). Може да се смята, че конкуренцията, която е обект на изследване в тази работа, се реализира между употребите на общофактически аорист от несв. в. в общофактическо значение и актуален имперфект от несв. в. с конкретно-процесно значение.

[5] Делението на глаголите по признака пределност е представено в различни трудове. Ю. Маслов например изтъква, че пределните глаголи изразяват действия, които са насочени към определен завършек и се „изчерпват“ при неговото постигане, докато непределните глаголи обозначават състояния, отношения или действия без определен завършек (Maslov 1981: 186). Р. Ницолова отбелязва, че „само пределните глаголи са представени от св. и несв. в.“, а непределните глаголи, в чието значение липсва указание за предел, са само несвършени (Nitsolova 2008: 248). В тази работа възприемаме виждането на Г. Герджиков, че категорията *вид* в българския език включва една класификационна опозиция (*непределност – пределност*) и една словоизменителна корелация (*комплексност – некомплексност*) (Gerdzhikov 1984: 164). Според вижданията на Г. Герджиков непределни са всички първични глаголи освен

този начин става възможно чрез аористна форма на несв. глагол да се изрази продължителност по подобие на имперфекта, като разликата между двете времена (в ориентационния момент) става ирелевантна, тъй като събитията са в плана на миналото. В тази работа ще бъде изследвана хипотезата, че в някои случаи подобни замени са мотивирани и говорещият целенасочено подчертава прекратеността на действието, изразено с аорист.

Друго възможно обяснение за изследваните замени се открива в една хипотетична реорганизация на признаците, изграждащи значенията на имперфекта и аориста, вследствие на която те се обединяват в по-общото значение *действие в миналия план* без оглед на ориентационния момент (акта на комуникация за аориста; минал момент, за който се говори или мисли, за имперфекта).

В своето изследване Ст. Абазова дели факторите, които благоприятстват замените на имперфект от аорист, най-общо на външно и вътрешно обусловени. Към външните фактори авторката причислява социокултурните фактори (малко четене на художествена литература, пренос на чужди езикови модели и др.). Вътрешноезиковите фактори според Ст. Абазова са белязани от наличната „тенденция за промяна в плана на съдържанието при имперфекта: загубата на итеративността на имперфекта, при която остава само значението отнесеност на действието към миналото, а то се изразява с аорист“ (Abazova 2017: 93). Може да се допусне, че замените на имперфекта в неговото повторително значение от аорист са обхванали впоследствие по подобие и актуалното значение на имперфекта (Abazova 2017: 99). Друга възможна причина от вътрешносистемен характер според Ст. Абазова е тенденцията за унифициране на темпоралните парадигми, която се характеризира със смесване на основите при глаголи, които различават аористна и имперфектна основа, под влияние на най-многобройната група глаголи от трето спрежение, при които основите съвпадат (Abazova 2017: 93).

Без да се оспорват изказаните хипотези, в тази работа се изследват пораждащите се допълнителни аспекти на замените[6] на имперфекта с аорист в

онези, „които имат несвършено съответствие и се превръщат в свършени“ (Gerdzhikov 1984: 164). Ученият изтъква, че първичните глаголи, които са и непределни, получават значението несвършеност, тъй като то е имплицирано от значението *непределност* – ако предел не съществува, той не може да бъде достигнат.

[6] Въпросът дали става дума за замени на имперфекта от аориста, или за конкуренция на времената в описания контекст, остава на този етап недокрай решен. От една страна, поради отсъствието на нормативно описани правила за координацията на времената в подобен тип сложни съставни изречения не може да се твърди категорично, че аористът замества имперфекта в несвойствени за него контексти. От друга страна, поради

сложни съставни изречения с подчинено обстоятелствено изречение за време, въведено с *докато* (в които замените се реализират особено често). Нека разгледаме някои примери, извлечени от интернет и от електронни ресурси (Българския национален корпус[7]).

6. ПРИМЕРИ И АНАЛИЗИ

6.1. Аорист св. в. + *докато* аорист несв. в.

В следващата част са коментирани примери, в които се наблюдават употреби на аорист в подчинени изречения, въведени със съюза *докато*, като се следва следната подредба – първо са разгледани примерите, в които е използван аорист от несв. в. в подчинено изречение, което е в състава на сложно съставно изречение с аорист от св. в. в главното. След това са разгледани случаите, в които замените се откриват в подчинено изречение, което се свързва с главно изречение с глагол в имперфект.

В пример (18.)[8] е използван аорист на глагол от несв. в. (*копах*), за да означи събитие[9] в миналото, на фона на което се реализира еднократно друго действие, означено също с аорист (*хрумна ми*). Контекстът ясно указва, че интервалът на основното действие е включен в по-широкия интервал на фоновото действие и ако следваме логиката на времената и тяхното съчетаване, в подчиненото изречение би следвало да се употреби имперфект. До голяма степен употребата на аорист в този случай е възможна благодарение на носеното от непределните глаголи значение продължителност като интегрален елемент на лексикалното им значение.

18. *Един слънчев ден си разкопавах градинката. Докато* ***копах*** *видях един червей и ми хрумна че мога да си нахраня гупите с него.*[10]

честотата на срещанията на аорист в позиции, смятани за характерни за имперфекта, в комуникацията на езикови носители на българския език и при липса на категорични основания тези употреби да се смятат за аграматични, може да допусне, че между двете времена съществува конкуренция.

[7] <http://dcl.bas.bg/bulnc>

[8] Правописът и пунктуацията на примерите са запазени в оригиналния им вид според първоизточниците.

[9] В тази работа няма да се прави разграничение между семантичните класове глаголи, срещани в примерите, тъй като на този етап те не са обект на изследване.

[10] <https://www.aquaportal.bg/forum/index.php?topic=18003.0>

Както и в предишния пример, първичният несв. глагол в подчиненото изречение в пример (19.) изразява имплицитно значението продължителност и това дава възможност да се употреби в аорист без значима разлика в смисъла. Може да се допусне обаче и друга интерпретация – в съзнанието на езиковия носител в дадената ситуация на преден план изпъква не значението *едновременност с миналия ориентационен момент*, носено от имперфекта, а имплицитната продължителност на действието, носена от непределните несвършени глаголи, и в допълнение на това прекратеността на действието преди акта на комуникация, което се указва от аориста. Тоест говорещият може да поставя акцент върху факта, че събитието не само се е състояло, а е било приключено и че целта на действието е била изпълнена успешно.

19. *Докато **мерих** напрежението на пресостата се случи нещо много необичайно.... вентилатора се включи, а също така се включи и компресора…*[11]

В пример (20.) отново откриваме подобен контекст – в подчиненото изречение е използван аорист на първичен несв. глагол (*яде*), с който е означено продължително действие, на фона на което се реализират други единични действия (*отвори* устичка и *притвори* очи). От примера ясно се вижда, че събитието е изненадващо и неочаквано – детето е харесало пюрето от броколи. Може да се допусне, че с употребата на аорист означеното действие се акцентира и добива статут на основно събитие (*Вчера детето яде пюре от броколи!*). Ако в случая се използва имперфект, то интерпретацията на изречението би приписала на действието обичайност или най-общо неутралност – фоново събитие, което не е проблематизирано.

20. *Вчера докато **яде** пюре от броколи което очудващо му хареса , отвори устичка и притвори очи*.[12]

Същите наблюдения могат да се потвърдят и от примери (21.) и (22.), представящи ситуации, в които има събитие, в рамките на чието протичане се случва еднократно комплексно действие, изразено с аорист от св. в., като интервалът на фоновото събитие в подчиненото изречение включва интервала на основното събитие, кодирано с аорист. И в трите примера в подчиненото изречение се открива аорист на първични несв. глаголи. В нито един от примерите не се открива експлицитно акцентиране на приключеността на действието в подчиненото изречение и може да се допусне, че замяната няма допълнителен акцент, а е продиктувана от други фактори. При тълкуването на подобни примери е важно наблюдението на Ст. Абазова, че значенията на двете времена се обединя-

[11] <http://www.renault-bg.com/smf/index.php?topic=197177.0>

[12] <https://www.bg-mamma.com/?topic=435952.465>

ват в по-общото значение *действие в миналия план* – т.е. *минало (претеритно) действие*, без значение дали действието е ориентирано спрямо акта на комуникация, или спрямо миналия момент (Abazova 2017: 93).

21. *...вчера докато* ***писа*** *домашната с химикал сина ми сподели че в градината пишат с молив,тази сутрин попитах дали и в къщи да давам молив,-но госпожата каза да…*[13]

22. *Вчера докато* ***готвих*** *за малко да ми падне парче сурово месо. О-о, то не беше бутане, скачане, но успях да го хвана преди нея, а тя наддаде такъв лай, сякаш…*[14]

Допълнителен семантичен акцент може да се допусне обаче за пример (23.). Употребата на аорист на глагола чистя (*чистих*) може имплицитно да дава информация, че действието е приключено преди акта на комуникация, че е изпълнило своята цел, т.е. възможно е да се „преведе“ така: *Вчера изчистих хард дисковете си и докато вършех това, попаднах на папката със снимки от Португалия*. Нужно е да се подчертае, че тук издигаме хипотеза, която предстои да се изследва чрез различни методи, но на този етап очертаваме само спецификата на разглеждания проблем и за анализ на приведените примери използваме единствено изследователската си интуиция. Във връзка с това сме направили някои уговорки в края на тази работа.

23. *Вчера докато* ***чистих*** *хард дисковете си, попаднах на папката със снимки от Португалия. Защо тези (и още много) снимки седят скрити и забравени…* [15]

Пример (24.) представя интересен случай на употреба на аорист в подчиненото изречение. От контекста става ясно, че глаголът *ходя* е използван със значението си *отивам някъде с определена цел*.[16] Явно е, че става дума за еднократен акт в ограничен интервал от време, но позицията на глагола в подчиненото изречение изисква действието, представено с него, да се мисли в неговата продължителност, така че да служи като фон за основното събитие. Интересното в случая е, че употребата на имперфект със същото значение на практика не е възможна – тогава имперфектната форма на глагола *ходя* (*ходеше*) би изразявала друга лексикална семантика (*движа се, като пристъпвам с крака; вървя*[17]), която освен това не допуска употреба на предлога *в*.

---

[13] <https://www.bg-mamma.com/?topic=606732.435>

[14]<https://bit.ly/3FCuO7V>

[15] <https://www.instagram.com/eima.b/p/CwSdsaCI2dC/>

[16] <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%8F/>

[17] <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%8F/>

24. *Днес го донесоха,* ***докато ти ходи*** *в града. Рамзил взе куфара.*[18]

Без значение дали се наблюдава акцентиране върху прекратеността на действието, изразено с аорист, означеното събитие има статут на факт (както посочва и Р. Ницолова за общофактическото значение на аориста). Според застъпваното тук виждане перспективата на говорещия към събитието в случаите, в които се използват имперфект или аорист, е различна – макар и аористът, и имперфектът да носят вторичното значение *свидетелственост*, в единия случай за събитието се мисли „отвътре", в неговото конкретно протичане (когато се използва имперфект), докато в другия за събитието се мисли като за даденост, като протичането е негово имплицитно свойство, за което не се мисли (когато се използва аорист). Това тълкуване може да се отнесе за примери (25.), (26.) и (27). Подобна хипотеза, разбира се, не е лишена от проблематичност. На връзката между глаголния вид и перспективата на говорещия обръща внимание и Р. Ницолова, като предава виждането на К. Хегер, че несв. в. може да бъде определен като вътрешен дейксис (метафорично представен като жабешка перспектива), а св. в. – като външен дейксис (който може да се представи с метафората птица перспектива) (Nitsolova 2008: 217). Тази логика обаче не позволява да се отчетат различията в перспективата на говорещия в изказвания, съдържащи имперфект от несв. в. и такива с аорист от несв. в., тъй като и в двата случая перспективата се носи от вида на глагола. В анализираните за целите на тази работа примери се откриват винаги глаголи от несв. в., следователно перспективата е винаги вътрешна. Според нас това не се потвърждава от изследвания емпиричен материал. Ако за перспективата се мисли като за свойство на пропозицията, то тя има семантични и прагматични измерения и се изразява с разнообразни лексикални и граматични средства. Макар да има основание да се търси перспектива на нивото на граматическата категория вид на глагола, то при взаимодействието на категориите вид и време тя се модифицира. От друга страна, хипотезата, че има разлика в перспективата в пропозиции, съдържащи предикати с аорист от несв. в. или имперфект от несв. в., се гради на субективно тълкуване на селектирани примери, които не дават изчерпателна представа за всички възможни аспекти на въпросната конкуренция. На този етап оставяме въпроса открит, като приемаме, че семантична разлика в конкуренцията между аорист от несв. в. и имперфект от несв. в. в подчинени обстоятелствени изречения за време може да се долови.

25. *Вчера, докато* ***кърмих*** *малкия си син, се обърна и ми каза: -Мамо, ти не си крава.*[19]

---

[18] <https://proza.ru/2024/07/15/1435>

[19] <https://www.threads.net/@katrin.ruseva>

26. *Още докато **учих** в SoftUni, успях да забележа как начинът на мислене ми се променя, което ми помага да бъда по-добър дивелъпър.*[20]

27. *А вие какво намерихте, докато **ходихте** из снега?* (Примерът е от БНК)

Пример (28.) представя сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за време, в което събитието в главното изречение е кодирано с глагол в аорист за означаване на продължителни действия (*плака*). В подчиненото изречение фоновото събитие също е кодирано с глагол в аорист (*писа)*. Вероятно в този тип изречения употребата на аорист от несв. в. в подчиненото изречение е в някаква степен резултат от пренос по аналогия от главното изречение. Синтактичните условия благоприятстват подобен процес, защото задават едновременния план на събитията, изразени с глаголите в главното и в подчиненото изречение, което може да се разбира и като достатъчно условие за използването на един и същи тип граматически форми.

28. *Плака ли, докато **писа** края на "Магия от тръни"? (Защото аз плаках докато го четях!*)[21]

6.2. Имперфект + *докато* аорист несв. в.

Примерите, които ще бъдат представени по-нататък, представят сложни съставни с подчинени обстоятелствени изречения за време, в които събитието в главното изречение е означено с глагол в имперфект. Този модел, както беше посочено в предходната част, кодира две паралелни действия в миналото в тяхното актуално протичане. Както може да се предположи, в този тип изречения замените на имперфекта с аорист са като цяло по-редки, но въпреки това не са изключение. Общо за всички примери е наблюдението, че глаголите, които се откриват в подчиненото изречение, са винаги (поне в рамките на емпиричните данни, събрани за целта на изследването) непределни, което може да се обясни с тяхната семантика – те винаги означават некомплексно, неизчерпано, незавършено действие в процес на развой. Тук обаче възниква въпросът защо глаголите в главното изречение, които също са непределни, са употребени в имперфект и може ли в тези случаи да се говори за допълнителен семантичен акцент на замяната, или всъщност става дума за редуване на аориста и имперфекта.

В пример (29.) събитието в главното изречение е кодирано с несв. глагол в имперфект (*помагаше*), а събитието в подчиненото изречение е означено с глагол в аорист от несв. в. (*печелих*). В случая контекстът допуска предположе-

[20] <https://softuni.bg/blog/success-story-2023-michael-stoyanov>

[21] <https://artemissbooks.com/?p=751>

нието, че не става дума за замяна на имперфекта от несв. в. от аориста от несв. в., а за търсен ефект – подчертана е прекратеността на действието в подчиненото изречение (*вече не печеля на чужд гръб, а даже се опитвам да помагам на хората*).

29. *Помагаше ми години наред,* ***докато печелих*** *на чужд гръб. Сега опитвам да предпазя хората, а ти си тръгнеш*?[22]

В пример (30.) може да се допусне, че става дума за смяна на перспективата, при което за действието се мисли като за факт без оглед на развойността на означеното събитие, т.е. подчертано е значението, носено от аориста.

30. *– Това, че можех да обичам сестра ти, докато* ***желах*** *смъртта ти?*[23]

В някои контексти, като например този в пример (31.), може да се приеме, че замяната на имперфект от несв. в. с аорист от несв. в. има допълнителен нюанс на противопоставяне на събитията, означени в главното и в подчиненото изречение (*вие спахте, но аз не спах, а вместо това изучавах езика, на който говорите*). В този случай може да се смята, че аористът на глагола в подчиненото изречение всъщност придава различен статут на събитието, кодирано с него, като го прави основно събитие, а не фоново. Подобен прагматичен ефект може да се наблюдава по-ясно в пример (32.), където взаимодействат значенията на вида и времето на глагола в позиция на сказуемо в подчинено изречение и семантика на 2 л., което носи диференциаторите комуникатор и неговорещ. В тези случаи може да се допусне, че речевият акт имплицира оценъчност към действията на адресата.

31. *Тази нощ, докато* ***спахте****, изучавах езика, на който говорите.* (Примерът е от БНК)

32. *Докато ти* ***спа*** *до късно, ние останалите работихме. Портър погледна часовника си.*[24]

7. ИЗВОДИ

Настоящото изследване разкрива нови аспекти на конкуренцията между аориста от несв. в. и имперфекта от несв. в. в сложни съставни изречения с подчинени обстоятелствени изречения за време, въведени със съюза *докато*.

[22] <https://textbg.com/Subtitles/150391/iron-man-2008>

[23] <https://chitanka.info/text/14719-zavryshtaneto-na-izgnanika/21>

[24]< https://chitanka.info/text/49566/44>

Анализът на емпиричните данни подчертава тяхната роля в изразяването на авторовата перспектива и възможността да се акцентира на определени елементи от значението на аориста или на вида. От семантична и прагматична гледна точка това може бъде търсен ефект от страна на говорещия, за да подчертае своя успех в реализация на действието. Възможността за замяна на имперфекта с аорист се явява не само узуално допустима, но и семантично или прагматично мотивирана в специфични контексти, в които акцентът може да пада не толкова върху прекратеността на действието спрямо акта на комуникация, колкото върху неговата фактологична даденост. Особено интересни са случаите, при които употребата на аорист в подчиненото изречение променя статута на събитието, като го превръща в основно наративно събитие. Тази промяна често имплицира противопоставяне между събитията, кодирани в подчиненото и в главното изречение, особено когато изказването е във 2 л.

Изследването приема издигнатите от други автори хипотези за ключовите фактори, благоприятстващи замените на имперфекта от аорист, които включват вътрешноезикови механизми и социокултурни влияния, отразяващи езиковата практика на съвременните носители на езика. На първо място, може да се посочи спецификата на комбинирането на семантиката на аориста (действие, приключило преди акта на комуникацията), и значението на непределните глаголи, които винаги са от несв. в. (некомплексно, неизчерпано, незавършено действие в процес на развой). Възможно е в някои случаи тази комбинация да замести необходимостта от употребата на имперфект, като едновременно с това се запази или се акцентира значението на аориста. В други случаи, когато липсва индикация за семантчиен или прагматичен аспект на замяната на имперфекта с аорист, може да се допусне, че става дума за редуване, което произтича от настъпващата реорганизация на признаците, които изразяват двете времена, при която те се обединяват в по-общото значение *действие в миналия план*. Друга възможна причина за замените на имперфекта от аорист, както посочва Ст. Абазова, е наличната „тенденция за промяна в плана на съдържанието при имперфекта: загубата на итеративността на имперфекта, при която остава само значението отнесеност на действието към миналото, а то се изразява с аорист“ (Abazova 2017: 93). Според авторката тази тенденция постепенно се е разпространила и върху актуалния имперфект (Abazova 2017: 99). Към изброените причини, поне що се отнася до типа изречения, които са обект на изследване в тази работа, може да се прибави и предположението, че замяната на имперфекта с аорист се дължи в известна степен на влиянието на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за време от типа в примери (33.) и (34.), в които се открива аорист както в главното, така и в подчиненото изречение. Тези изречения са особен случай, тъй като съществува инклузия на темпоралните интер-

вали на двете представени събития, но едното събитие прекратява или бележи края на другото.

33. *Елфката почака,* ***докато*** *тя (водата) изпълни хлътнатината, а после каза „Лета“ и потокът секна. (БНК)*

34. *Час, три часа, шест часа минаха,* ***докато*** *бурята се скри оттатък хоризонта, към хора не тъй милостиви като мене.*

Тези изводи подчертават необходимостта от по-нататъшни изследвания, които да разгледат още по-задълбочено взаимодействията между темпоралната семантика, аспектуалността и прагматиката на езика. Това би допринесло не само за по-пълно разбиране на българския глагол, но и за развитието на типологични модели, приложими в широк контекст на езиково описание и езиковото обучение.

8. ДОПЪЛНИТЕЛНИ УГОВОРКИ

Това изследване е провокирано от наблюдения върху езиковата практика на лица, които владеят нормите на книжовния език професионално или на достатъчно високо ниво. В рамките на лични разговори анкетирахме няколко души, които споделят мнението, че съществува доловима разлика в употребата на аорист и имперфект в изречения за време със съюза *докато*, като изпъква семантичният акцент *финализираност*, *реализираност* на събитието, изразено с аорист, а събитието, изразено с имперфект, според езиковия усет на анкетираните предава ситуацията в миналия план по неутрален начин. За съжаление този акцент трудно може да се открои достатъчно категорично чрез корпусен анализ, тъй като има редица възможни фактори, които могат да обуславят избора на едната или другата форма – недостатъчно владеене на книжовните норми, диалектни влияния, липса на внимание у пишещия, лични предпочитания към едната или другата глаголна форма, по-висока честота на употребата на аористната или имперфектната форма на конкретен глагол в езиковата практика, буквален превод, печатни грешки и други. Целта ни е настоящото изследване да бъде последвано от анкетно проучване, което да даде възможност не само да бъдат установени предпочитанията на респондентите към аориста или към имперфекта в селектиран контекст, но и да се изясни тяхната мотивация. Смятаме, че по този начин могат да бъдат елиминирани част от изброените по-горе фактори и по-добре да се осветли разглежданият въпрос.

За по-нататъшно изследване остава също така въпросът за влиянието на семантиката на глагола в главното изречение върху избора на темпоралната форма в подчиненото изречение за време с *докато*. Струва ни се, че този аспект на

разглежданата тема изисква комплексно проучване на голям корпус релевантни примери, с какъвто за момента не разполагаме.

Благодарности: Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

Литература / References

Abazova 2017: Abazova, S. *Aorist i imperfekt v balgarskiya ezik dnes*. Sofia: Paradigma. (**Абазова 2017**: Абазова, С. *Аорист и имперфект в българския език днес*. София: Парадигма.)

Aleksandrov 2010: Aleksandrov, A. Klasifikatsiya na balgarskite glagolni vremena spored orientatsionnite im momenti. – In: Aleksandrov, A., R. Rusinova (Eds.). *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol.* Veliko Tarnovo: Ivis, pp. 109 – 119. (**Александров 2010**: Александров, А. Класификация на българските глаголни времена според ориентационните им моменти. – В: Александров, А., Р. Русинова (съст.). *Помагало по българска морфология. Глагол*. Велико Търново: Ивис, с. 109 – 119.)

Gerdzhikov 2013: Gerdzhikov, G. *Izbrani studii i statii po ezikoznanie*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski". **(Герджиков 2013**: Герджиков, Г. *Избрани студии и статии по езикознание*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски".)

GSBKE: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik.* Vol. 1 – 3. Sofia: BAN, 1982 – 1983. (*Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 1 – 3. София: БАН, 1982 – 1983.)

Hrakovskij 2009: Hrakovskij, V. S. (Ed.). *Tipologija taksisnyh konstrukcij*. Sankt-Peterburg: Nauka. (**Храковский 2009**: Храковский, В. С. (ред.). *Типология таксисных конструкций*. Санкт-Петербург: Наука.)

Kutsarov 2007: Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.* Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo "Paisiy Hilendarski". (**Куцаров 2007**: Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски".)

Marovska 2005: Marovska, V. *Novobalgarskiyat perfekt.* Sofia: Romina. (**Маровска 2005**: Маровска, В. *Новобългарският перфект.* София: Ромина.)

Maslov 1981: Maslov, Ju. *Grammatika bolgarskogo jazyka.* Moskva: Vysshaja shkola. (**Маслов 1981**: Маслов, Ю. *Грамматика болгарского языка.* Москва: Высшая школа.)

Melchuk 2015: Melchuk, I. *Kurs po obshta morfologiya.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski". (**Мелчук 2015**: Мелчук, И. *Курс по обща морфология.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски".)

Nitsolova 2008: Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski". (**Ницолова 2008**: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски".)

Nitsolova 2009: Nitsolova, R. Taksis v bolgarskom jazyke. – In: Hrakovskij, V. S. (Ed.). *Tipologija taksisnyh konstrukcij*. Sankt-Peterburg: Nauka, pp. 120 – 159. (**Ницолова 2009**: Ницолова, Р. Таксис в болгарском языке. – В: Храковский, В. С. (ред.). *Типология таксисных конструкций*. Санкт-Петербург: Наука, с. 120 – 159.)

Pashov 1999: Pashov, P. *Balgarska gramatika*. Plovdiv: Hermes. (**Пашов 1976**: Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив: Хермес.)

Penchev 1976: Penchev, Y. Kam vaprosa za vremenata v savremenniya balgarski ezik. – In: Pashov, P., R. Nitsolova (Eds.). *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. Sofia: Nauka i izkustvo, pp. 230 – 251. (**Пенчев 1976**: Пенчев, Й. Към въпроса за времената в съвременния български език. – В: Пашов, П., Р. Ницолова (съст.). *Помагало по българска морфология. Глагол.* София: Наука и изкуство, с. 230 – 251.)

Reichenbach 1947: Reichenbach, H. *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan. <https://doi.org/10.2307/2181740> [10.01.2025]

Михаела Москова
Институт за български език,
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход" 52, блок 17
София, 1113
България
mmoskova@dcl.bas.bg
https://orcid.org/ 0000-0001-8004-3075

Mihaela Moskova
Institute for Bulgarian Language,
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria
mmoskova@dcl.bas.bg
https://orcid.org/ 0000-0001-8004-3075